

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»
Навчально-науковий інститут фізичної культури, спорту та спеціальної
освіти
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

СОКОЛОВА Ганна Борисівна
ОРЛЕНКО Ірина Миколаївна

**Методичні рекомендації до практичних занять і виконання самостійної
роботи з навчальної дисципліни**

**«АЛЬТЕРНАТИВНА ТА ДОДАТКОВА КОМУНІКАЦІЯ В
РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ
ПОТРЕБАМИ»**

**для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня
вищої освіти**

Рекомендовано до друку рішенням ученої ради Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 15 від 25 червня 2026 року)

Соколова Г. Б., Орленко І.М. Методичні рекомендації до практичних занять і виконання самостійної роботи з навчальної дисципліни «Альтернативна та додаткова комунікація в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності А6 Спеціальна освіта : Одеса, Університет Ушинського, 2026. 39 с.

Рецензенти:

– Прохоренко Л. І. – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, директор Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.

Булгакова О. Ю. – доктор психологічних наук, професор, декан факультету дошкільної педагогіки та психології ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Методичні рекомендації до практичних занять і виконання самостійної роботи з навчальної дисципліни «Альтернативна та додаткова комунікація в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами» розроблено для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності А6 Спеціальна освіта. Видання містить анотацію, плани лекційних та практичних занять, критерії оцінювання та рекомендовану літературу. Зміст рекомендацій спрямований на формування у майбутніх фахівців системи знань про сучасні засоби та технології альтернативної і додаткової комунікації, а також практичних умінь їх застосування у роботі з дітьми, які мають порушення комунікативної діяльності. Матеріали можуть бути використані для організації аудиторної, самостійної та індивідуальної роботи здобувачів вищої освіти.

ЗМІСТ

Опис навчальної дисципліни.....	4
Анотація навчальної дисципліни.....	5
Плани лекційних та практичних занять.....	7
Критерії оцінювання.....	37
Рекомендована література.....	38

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, ОПП, спеціальність, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма здобуття освіти	заочна форма здобуття освіти
Кількість кредитів – 4	Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка ОПП Спеціальна освіта (Логопедія)	Статус дисципліни: Вибіркова	
Змістових модулів – 2	Спеціальність 016 Спеціальна освіта	Рік підготовки:	
Індивідуальне навчально-дослідне завдання – розробка та апробація фрагмента заняття з використанням засобів альтернативної та додаткової комунікації (АДК) для дітей з особливими освітніми потребами		2-й	2-й
Загальна кількість годин - 120		Семестр	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 4	Рівень вищої освіти: другий (магістерський)	1-й	1-й
		Лекції	
		12 год.	4
		Практичні, семінарські	
		24 год.	6
		Лабораторні	
		0 год.	
		Самостійна робота	
		74 год.	100
Індивідуальні завдання:			
10 год.	10		
Вид контролю: екзамен			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 30% : 70%

для заочної форми навчання – 10% : 90%

АНОТАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Навчальна дисципліна «Альтернативна та додаткова комунікація в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами» є вибірковою складовою професійної підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня за спеціальністю А6 Спеціальна освіта.

Дисципліна спрямована на формування у здобувачів вищої освіти системних знань про альтернативну та додаткову комунікацію (АДК) як ефективний засіб підтримки розвитку мовлення та соціальної взаємодії дітей з особливими освітніми потребами.

У межах курсу розглядаються теоретичні засади АДК, її класифікація та принципи впровадження у корекційно-розвиткову роботу. Особлива увага приділяється характеристиці категорій дітей, які потребують застосування АДК, та особливостям їхньої комунікативної діяльності.

Дисципліна охоплює вивчення технічних і нетехнічних засобів АДК, зокрема візуальних стратегій, карток PECS, комунікаторів та цифрових ресурсів. Значне місце відведено практичним аспектам використання АДК в освітньому середовищі та сім'ї. Розглядається роль педагога, логопеда і батьків у процесі впровадження комунікативних стратегій. Акцентується увага на міждисциплінарній взаємодії та партнерській співпраці з родиною дитини. У курсі аналізуються можливості АДК як засобу соціалізації та інтеграції дітей з ООП.

Дисципліна сприяє формуванню практичних умінь добору та адаптації комунікативних засобів відповідно до індивідуальних потреб дитини. Отримані знання та сформовані практичні вміння є необхідними для професійної діяльності фахівців, які здійснюють роботу з дітьми з особливими потребами, що мають порушення та труднощі у комунікативній взаємодії.

Метою дисципліни є формування у здобувачів вищої освіти системи теоретичних знань і практичних умінь щодо застосування альтернативної та додаткової комунікації як ефективного засобу підтримки мовленнєвого розвитку, соціалізації та інтеграції дітей з особливими освітніми потребами, а також оволодіння методами добору, впровадження й адаптації комунікативних стратегій і засобів АДК з урахуванням індивідуальних можливостей дитини та особливостей освітнього середовища.

Очікувані результати навчання дисципліни:

Унаслідок вивчення навчальної дисципліни здобувачі мають

знати:

- основні поняття АДК, її цілі, види та класифікацію (низько-, середньо- та високотехнологічні засоби);
- категорії дітей, які потребують АДК, та особливості їхньої комунікації (вербальні та невербальні засоби);
- принципи застосування візуальних стратегій та методів підтримки комунікації (PECS, картки, розклади, соціальні історії);
- роль міждисциплінарної взаємодії педагогів, логопедів, асистентів та батьків у впровадженні АДК;
- можливості застосування АДК для соціалізації та інтеграції дітей з ООП у групові та освітні активності.

уміти:

- визначати потребу дитини у застосуванні АДК та добирати відповідні засоби і методи;
- планувати та впроваджувати індивідуальні комунікативні стратегії з використанням технічних та візуальних засобів АДК;
- створювати адаптовані навчальні та ігрові ситуації для інтеграції дітей з ООП у групові форми діяльності;
- консультувати та навчати батьків і педагогів щодо використання АДК у домашніх і освітніх умовах;
- оцінювати ефективність використання АДК, коригувати стратегії та адаптувати матеріали під індивідуальні потреби дітей.

Опановуючи зміст навчальної дисципліни здобувач повинен дотримуватися принципів академічної доброчесності:

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання, атестації (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);
- покликання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Модуль I. Теоретико-методологічні основи альтернативної та додаткової комунікації

Тема 1. Поняття та класифікація засобів альтернативної та додаткової комунікації (АДК), її роль у розвитку мовлення, соціалізації та навчанні дітей з особливими освітніми потребами.

Лекційне заняття №1 2 години

План

1. Альтернативна та додаткова комунікація: сутність, мета, завдання та основні принципи застосування.
2. Класифікація засобів альтернативної та додаткової комунікації.
3. Роль АДК у розвитку мовлення та комунікативної компетентності дітей з особливими освітніми потребами.
4. Можливості АДК у соціалізації, навчанні та забезпеченні участі дітей з ООП в освітньому процесі.

Теоретичний блок. Комунікація є однією з базових умов розвитку особистості, засобом пізнання навколишнього світу, встановлення міжособистісних взаємин та інтеграції людини у соціальне середовище. Для дитини комунікація виступає не лише способом передачі інформації, а й важливим інструментом розвитку мислення, емоційної сфери, саморегуляції та формування соціального досвіду. Особливого значення проблема комунікації набуває у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, значна частина яких має порушення мовленнєвого розвитку або обмежені можливості використання усного мовлення як основного засобу спілкування. У таких випадках важливого значення набуває альтернативна та додаткова комунікація (АДК), яка забезпечує дитині можливість висловлювати власні потреби, бажання, думки та почуття [9].

У сучасній спеціальній педагогіці та психології альтернативна та додаткова комунікація розглядається як сукупність методів, засобів і технологій, що використовуються для підтримки, доповнення або заміщення усного мовлення у людей з порушеннями комунікативної діяльності. Відповідно до міжнародних підходів, альтернативна комунікація використовується тоді, коли усне мовлення відсутнє або є недостатньо зрозумілим для оточуючих, а додаткова комунікація застосовується для підтримки та розвитку наявних мовленнєвих можливостей особи. Важливо підкреслити, що використання АДК не перешкоджає розвитку усного мовлення, а навпаки, стимулює його формування та вдосконалення [4].

Розвиток ідей альтернативної та додаткової комунікації пов'язаний із гуманістичними тенденціями у спеціальній освіті, спрямованими на забезпечення права кожної людини на спілкування незалежно від рівня її мовленнєвого розвитку. Сучасна концепція інклюзивної освіти передбачає створення умов для максимальної участі дітей з особливими освітніми потребами в освітньому процесі та суспільному житті. Саме тому забезпечення доступних засобів комунікації є одним із пріоритетних напрямів діяльності фахівців у галузі спеціальної освіти [4; 10].

До основних завдань альтернативної та додаткової комунікації належать забезпечення можливості висловлювання власних потреб, розвиток комунікативної

ініціативи, формування соціальної взаємодії, підтримка освітньої діяльності та сприяння особистісному розвитку дитини. Використання АДК допомагає зменшити фрустрацію, що виникає внаслідок неможливості висловити свої думки, сприяє зниженню проявів проблемної поведінки та підвищує рівень самостійності дитини [1].

Основними принципами використання АДК є ранній початок втручання, індивідуалізація комунікативних засобів, функціональність, доступність та систематичність застосування. Ефективність АДК значною мірою залежить від узгодженої діяльності педагогів, логопедів, психологів, батьків та інших учасників команди психолого-педагогічного супроводу [3; 12].

Залежно від способу реалізації комунікативної функції засоби альтернативної та додаткової комунікації поділяють на кілька основних груп. Найпростішими є нетехнічні засоби АДК, які не потребують використання спеціального обладнання. До них належать природні жести, міміка, погляд, рухи тіла, пантоміміка, а також деякі системи жестової комунікації. Такі засоби є доступними для багатьох дітей і часто використовуються як перший етап формування комунікативної діяльності [1].

Наступну групу становлять низькотехнологічні засоби АДК. До них відносять предметні символи, фотографії, піктограми, картки із зображеннями, комунікативні таблиці, книги та альбоми. Особливого поширення набула система PECS (Picture Exchange Communication System), що передбачає використання карток із зображеннями для обміну інформацією між дитиною та співрозмовником. Дана система успішно використовується у роботі з дітьми з розладами аутистичного спектра, інтелектуальними порушеннями та тяжкими порушеннями мовлення [9].

Окрему категорію становлять високотехнологічні засоби АДК, які базуються на використанні сучасних цифрових технологій. До них належать комунікатори з голосовим виходом, планшети, спеціалізовані комп'ютерні програми та мобільні додатки. Сучасні технології дозволяють створювати індивідуалізовані комунікативні системи, які враховують особливості конкретної дитини та забезпечують широкі можливості для розвитку її комунікативних навичок [3].

У практиці спеціальної освіти важливим є правильний добір засобів АДК. При цьому враховуються вік дитини, рівень її інтелектуального розвитку, особливості моторики, сенсорного сприймання, рівень розуміння мовлення та наявний комунікативний досвід. Одним із ключових принципів є забезпечення максимальної функціональності обраного засобу та його відповідності реальним потребам дитини [11].

Застосування альтернативної та додаткової комунікації має значний вплив на розвиток мовлення дітей з особливими освітніми потребами. Протягом тривалого часу існувало хибне уявлення про те, що використання альтернативних засобів може перешкоджати формуванню усного мовлення. Проте сучасні дослідження доводять протилежне: АДК сприяє розвитку мовленнєвої активності, розширенню словникового запасу, формуванню навичок розуміння мовлення та стимулює виникнення усних висловлювань [9].

Використання візуальних символів, жестів та інших засобів АДК допомагає дитині усвідомити функції мовлення та встановити причинно-наслідкові зв'язки між власними діями та реакцією оточуючих. Дитина отримує досвід успішної комунікації, що підвищує її мотивацію до спілкування та стимулює подальший розвиток мовленнєвих навичок. Особливо важливим це є для дітей з розладами аутистичного спектра та тяжкими порушеннями мовлення [1; 9].

Не менш важливим є вплив АДК на процес соціалізації. Соціалізація передбачає засвоєння дитиною соціальних норм, правил поведінки, цінностей та способів взаємодії

з іншими людьми. Комунікація виступає основним механізмом соціалізації, тому обмеження у спілкуванні можуть негативно впливати на соціальний розвиток дитини. Використання АДК дозволяє розширити можливості участі дітей з ООП у різних видах соціальної діяльності, сприяє встановленню контактів з однолітками та дорослими, формуванню дружніх стосунків і почуття належності до колективу [2; 4].

В умовах інклюзивного освітнього середовища альтернативна та додаткова комунікація виступає важливим інструментом забезпечення доступності навчання. Завдяки використанню візуальних матеріалів, комунікативних книг, електронних комунікаторів та інших засобів діти можуть брати активну участь у навчальному процесі, виконувати навчальні завдання, висловлювати власну думку та взаємодіяти з учасниками освітнього процесу. Це сприяє реалізації принципів інклюзивної освіти та забезпеченню рівних можливостей для всіх здобувачів освіти [4; 10].

Таким чином, альтернативна та додаткова комунікація є важливим напрямом сучасної спеціальної освіти, що забезпечує реалізацію фундаментального права людини на спілкування. Використання різноманітних засобів АДК сприяє розвитку мовлення, соціалізації, навчальної діяльності та підвищенню якості життя дітей з особливими освітніми потребами. Ефективне впровадження АДК потребує комплексного підходу, міждисциплінарної взаємодії фахівців та активної участі родини, що створює умови для максимальної реалізації потенційних можливостей кожної дитини [3; 4; 10].

Важливою характеристикою альтернативної та додаткової комунікації є її багатофункціональність. На сучасному етапі розвитку спеціальної освіти АДК розглядається не лише як інструмент передачі інформації, а як комплексний засіб розвитку особистості дитини. Комунікація забезпечує задоволення базових потреб людини у взаємодії, самовираженні, отриманні підтримки та участі в суспільному житті. Для дітей з особливими освітніми потребами можливість ефективно спілкуватися часто стає визначальним чинником успішної соціальної адаптації та навчальної діяльності. Саме тому впровадження АДК має розглядатися не як допоміжний напрям роботи, а як одна з ключових складових комплексного психолого-педагогічного супроводу дитини [3; 4].

У сучасній науковій літературі виділяють кілька функцій альтернативної та додаткової комунікації. Насамперед це компенсаторна функція, яка полягає у заміщенні або підтримці недостатньо сформованого усного мовлення. Завдяки використанню жестів, символів, карток або електронних пристроїв дитина отримує можливість висловлювати свої потреби навіть за відсутності розвиненого мовлення. Другою важливою функцією є розвивальна, що передбачає стимулювання формування мовленнєвих, когнітивних та соціальних навичок. Не менш важливими є адаптаційна, соціалізуюча та освітня функції, які забезпечують активну участь дитини у житті сім'ї, освітнього закладу та суспільства загалом [10].

Особливого значення АДК набуває у роботі з дітьми різних нозологічних категорій. До групи осіб, які можуть потребувати альтернативної та додаткової комунікації, належать діти з розладами аутистичного спектра, порушеннями інтелектуального розвитку, дитячим церебральним паралічем, тяжкими порушеннями мовлення, множинними порушеннями розвитку, генетичними синдромами, а також діти з порушеннями слуху та комплексними сенсорними порушеннями [1]. У кожному випадку система АДК повинна підбиратися індивідуально з урахуванням сильних сторін дитини та її актуальних потреб.

Дослідження в галузі спеціальної психології свідчать, що порушення комунікації часто супроводжуються труднощами у розвитку пізнавальної діяльності. Неможливість

повноцінно висловлювати свої думки обмежує участь дитини у навчальному процесі, ускладнює формування понять, розвиток мислення та пам'яті. Використання АДК допомагає подолати ці труднощі шляхом створення додаткових каналів сприйняття та передачі інформації. Особливо ефективними є візуальні системи комунікації, які враховують особливості мислення дітей з інтелектуальними порушеннями та розладами аутистичного спектра [1; 2].

Важливим компонентом АДК є система символів. Символи можуть бути представлені реальними предметами, фотографіями, малюнками, піктограмами або графічними знаками. Рівень абстрактності символу повинен відповідати когнітивним можливостям дитини. Наприклад, для дітей раннього віку або осіб із тяжкими інтелектуальними порушеннями доцільно використовувати реальні предмети чи їхні частини. З розвитком пізнавальних можливостей можна переходити до фотографій, а згодом – до піктограм та умовних символів [11].

Значного поширення у світі набули графічні системи символів, серед яких найбільш відомими є PCS (Picture Communication Symbols), SymbolStix, Widgit Symbols та інші. Вони використовуються у створенні комунікативних книг, розкладів, таблиць і електронних комунікаторів. Перевагою таких систем є стандартизованість, зрозумілість та можливість поступового розширення словникового запасу користувача [9].

Одним із найбільш відомих і науково обґрунтованих підходів є система PECS (Picture Exchange Communication System). Її особливість полягає у тому, що дитина навчається не просто показувати картку із зображенням, а здійснювати реальний комунікативний акт – передавати картку співрозмовнику для отримання бажаного предмета чи дії. Методика включає шість послідовних етапів, починаючи від формування простого запиту та завершуючи побудовою складних комунікативних висловлювань. Практика показує, що використання PECS сприяє розвитку мовленнєвої ініціативи та формуванню навичок соціальної взаємодії [9].

Суттєву роль у розвитку АДК відіграють сучасні цифрові технології. Завдяки поширенню планшетів та смартфонів значно розширилися можливості створення індивідуалізованих систем комунікації. Сучасні мобільні додатки дозволяють формувати персоналізовані словники, використовувати синтез мовлення, створювати комунікативні сторінки та адаптувати інтерфейс відповідно до потреб конкретної дитини. Такі засоби особливо ефективні для дітей, які мають достатній рівень зорового сприймання та навички користування сенсорними пристроями [3].

Однією з найважливіших умов ефективності АДК є створення комунікативно насиченого середовища. Недостатньо лише надати дитині певний засіб комунікації. Необхідно забезпечити постійні можливості для його використання у природних життєвих ситуаціях. Це означає, що всі учасники освітнього процесу повинні володіти навичками роботи із засобами АДК та активно використовувати їх під час взаємодії з дитиною [4].

Особлива роль у цьому процесі належить сім'ї. Батьки є першими й найважливішими партнерами дитини у комунікації. Саме тому вони повинні бути залучені до вибору, освоєння та використання засобів АДК. Дослідження демонструють, що систематичне використання альтернативної комунікації вдома значно підвищує ефективність корекційно-розвиткової роботи та прискорює формування комунікативних навичок [8].

В умовах інклюзивної освіти особливого значення набуває діяльність команди психолого-педагогічного супроводу. До її складу можуть входити вчитель, асистент учителя, логопед, практичний психолог, корекційний педагог, реабілітолог та батьки.

Спільна діяльність фахівців дозволяє здійснювати комплексну оцінку потреб дитини, визначати оптимальні засоби АДК та координувати процес їх впровадження [3; 12].

Важливою установою у системі підтримки дітей з особливими освітніми потребами є інклюзивно-ресурсні центри. Одним із напрямів їхньої діяльності є проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини та надання рекомендацій щодо організації освітнього процесу, зокрема щодо використання альтернативної та додаткової комунікації. Фахівці ІРЦ допомагають визначити рівень сформованості комунікативних навичок, підібрати відповідні засоби АДК та надати консультативну підтримку педагогам і батькам [3].

Сучасні дослідження переконливо доводять, що своєчасне впровадження альтернативної та додаткової комунікації позитивно впливає на якість життя дітей з особливими освітніми потребами. Діти отримують можливість брати участь у прийнятті рішень, висловлювати власні вподобання, встановлювати соціальні контакти та реалізовувати свій потенціал. Це відповідає принципам особистісно орієнтованої та інклюзивної освіти, які визнають право кожної людини на активну участь у суспільному житті незалежно від особливостей її розвитку [4; 10].

Отже, альтернативна та додаткова комунікація є важливим інструментом забезпечення права дитини на спілкування, освіту та соціальну участь. Різноманіття засобів АДК дозволяє індивідуалізувати процес комунікативної підтримки відповідно до можливостей та потреб кожної дитини. Комплексне використання нетехнічних, низькотехнологічних і високотехнологічних засобів сприяє розвитку мовлення, когнітивної сфери, соціальної взаємодії та навчальної діяльності. Саме тому знання теоретичних засад АДК та вміння застосовувати відповідні комунікативні технології є необхідною складовою професійної підготовки сучасного фахівця спеціальної освіти. [1; 3; 4; 9; 10].

Практичне заняття № 1 – 4 години

Семінар: «Базові поняття АДК та класифікація засобів альтернативної і додаткової комунікації» - 2 години

Питання для обговорення:

1. Поняття альтернативної та додаткової комунікації (АДК): сутність, мета та завдання (співвідношення альтернативної і додаткової комунікації, відмінність від традиційних мовленнєвих засобів).
2. Історія розвитку та сучасні підходи до впровадження АДК (еволюція засобів АДК, міжнародні та вітчизняні практики).
3. Класифікація засобів АДК за рівнем технологічності (нетехнічні, низькотехнологічні, високотехнологічні засоби; їх приклади та особливості).
4. Вербальні та невербальні засоби комунікації в системі АДК (жести, міміка, піктограми, предмети, символи, графічні зображення).

Завдання для самостійної роботи

Скласти схему «Мета – завдання – функції АДК» (порівняти АДК і традиційні методи логопедичної роботи).

Кейс-стаді: «Вибір засобу АДК для дитини» - 2 години

Питання для обговорення:

1. Які індивідуальні особливості дитини необхідно враховувати при виборі засобу АДК?

(рівень мовленнєвого розвитку, когнітивні можливості, моторні та сенсорні особливості, мотивація до спілкування).

2. Які комунікативні потреби дитини є пріоритетними на даному етапі розвитку? (запит, відмова, вибір, коментування, соціальна взаємодія).

3. Які засоби АДК є найбільш доцільними для конкретного випадку та чому? (порівняння нетехнічних, низько- та високотехнологічних засобів з аргументацією вибору).

4. Які умови та ресурси необхідні для ефективного впровадження обраного засобу АДК? (підготовка середовища, навчання дорослих, доступність матеріалів, регулярність використання).

5. Як оцінювати ефективність обраного засобу АДК та коли доцільно змінювати або розширювати систему комунікації? (критерії успішності, динаміка розвитку, спостереження, фіксація результатів).

Завдання для самостійної роботи

Завдання 1. Аналіз індивідуального кейсу дитини

Студенти підбирають данні з описом дитини з особливими освітніми потребами (вік, діагноз, рівень мовленнєвого та когнітивного розвитку, особливості моторики, сенсорні потреби, комунікативна поведінка). На основі поданих даних необхідно:

1. визначити основні комунікативні потреби дитини;
2. окреслити труднощі у спілкуванні;
3. встановити цілі використання АДК на початковому етапі.

Завдання 2. Обґрунтований вибір засобу АДК та план його впровадження.

На основі проведеного аналізу студенти повинні:

1. обрати найбільш доцільний засіб або систему АДК (картки, PECS, комунікатор, додаток тощо);
2. аргументувати свій вибір з урахуванням індивідуальних можливостей дитини;
3. запропонувати короткий план впровадження засобу АДК в освітньому середовищі та вдома.

Рекомендована література:

Основна [1 - 5].

Допоміжна [1-12].

**Тема 2. Категорії дітей, які потребують АДК та їхні особливості комунікації.
Система невербальних засобів комунікації у дітей з ООП.**

Лекційне заняття №2 2 години

План

1. Категорії дітей, які потребують альтернативної та додаткової комунікації.
2. Особливості комунікативної діяльності дітей з особливими освітніми потребами.

3. Невербальні засоби комунікації та їх роль у розвитку спілкування дітей з ООП.
4. Використання невербальних засобів комунікації у системі АДК.

Теоретичний блок. Комунікація є фундаментальною потребою людини та важливим чинником її психічного, соціального й особистісного розвитку. Саме через спілкування дитина пізнає навколишній світ, засвоює соціальний досвід, встановлює взаємини з іншими людьми та реалізує власні потреби. Для більшості дітей природним засобом комунікації є усне мовлення, проте існують категорії дітей, для яких процес оволодіння мовленням суттєво ускладнений або неможливий унаслідок різних порушень розвитку. У таких випадках важливого значення набуває альтернативна та додаткова комунікація (АДК), яка забезпечує дитині можливість висловлювати власні думки, почуття, потреби та брати активну участь у соціальному житті [1; 4].

Сучасна спеціальна педагогіка розглядає АДК як систему засобів, методів і технологій, що використовуються для підтримки або заміщення усного мовлення в осіб із порушеннями комунікативної діяльності. Потреба у використанні АДК може виникати у дітей різних нозологічних груп, які мають труднощі у сприйманні, розумінні або продукуванні мовлення. Важливо зазначити, що використання альтернативних засобів комунікації не залежить виключно від медичного діагнозу, а визначається рівнем сформованості комунікативних навичок та можливістю ефективно взаємодіяти з оточенням [10].

Однією з найбільших категорій дітей, які потребують альтернативної та додаткової комунікації, є діти з розладами аутистичного спектра. Для них характерними є порушення соціальної взаємодії, труднощі встановлення емоційного контакту, обмеженість комунікативної ініціативи та специфічні особливості мовленнєвого розвитку. Частина дітей з аутизмом не використовує усне мовлення взагалі, інші мають ехолалії, труднощі розуміння зверненого мовлення або не здатні ефективно використовувати мовлення для соціальної взаємодії. У таких випадках застосування систем АДК, зокрема PECS, візуальних розкладів та комунікативних книг, дозволяє значно покращити якість комунікації та сприяє розвитку мовленнєвих навичок [9].

Особливості комунікативного розвитку дітей з розладами аутистичного спектра пов'язані також із недостатнім використанням невербальних засобів спілкування. Вони можуть уникати зорового контакту, не використовувати вказівні жести, не реагувати на міміку та емоційні сигнали інших людей. Через це дитина відчуває труднощі у розумінні соціальних ситуацій та встановленні взаємодії з однолітками. Саме тому використання альтернативної та додаткової комунікації стає не лише засобом передачі інформації, а й інструментом розвитку соціальної компетентності [1].

Наступною категорією є діти з порушеннями інтелектуального розвитку. Особливості їхньої комунікації зумовлені недостатнім розвитком пізнавальної діяльності, труднощами формування понять, обмеженим словниковим запасом та порушеннями граматичної будови мовлення. Рівень мовленнєвого розвитку таких дітей може суттєво відрізнятись залежно від ступеня інтелектуальних порушень. Для багатьох із них характерними є труднощі розуміння складних інструкцій, побудови зв'язних висловлювань та підтримання діалогу. Використання візуальних символів, жестів, фотографій та інших засобів АДК сприяє покращенню розуміння інформації та розвитку комунікативної діяльності [1; 10].

Важливою категорією користувачів АДК є діти з тяжкими порушеннями мовлення. До цієї групи належать діти з алалією, дизартрією, ринолалією, афазією та іншими складними мовленнєвими розладами. У таких дітей можуть спостерігатися значні труднощі у формуванні звуковимови, словникового запасу, граматичної структури мовлення та зв'язного висловлювання. У деяких випадках дитина добре розуміє звернене мовлення, але не може ефективно висловлювати власні думки. Альтернативна та додаткова комунікація дозволяє компенсувати ці труднощі та підтримувати розвиток комунікативної активності [9].

Окремої уваги потребують діти з дитячим церебральним паралічем. Для них характерними є порушення моторики, які часто поєднуються з мовленнєвими розладами. Унаслідок ураження мовленнєво-рухового апарату дитина може мати труднощі з артикуляцією або повністю втратити можливість усного мовлення. Водночас інтелектуальні можливості таких дітей нерідко залишаються збереженими. Саме тому використання жестових систем, комунікативних таблиць, електронних комунікаторів та комп'ютерних технологій забезпечує їм можливість повноцінного спілкування та участі в освітньому процесі [4].

Значна потреба в альтернативній комунікації спостерігається також у дітей із множинними порушеннями розвитку. Поєднання кількох порушень одночасно суттєво ускладнює формування мовлення та комунікативної діяльності. Для таких дітей важливим є використання багатоканальних засобів комунікації, які залучають різні сенсорні системи. У практиці роботи часто застосовуються предметні символи, тактильні позначки, фотографії та спеціально адаптовані комунікативні матеріали [11].

Особливу групу становлять діти із синдромом Дауна. Для них характерні специфічні особливості мовленнєвого розвитку, пов'язані зі сповільненим формуванням артикуляційних навичок, обмеженим словниковим запасом та труднощами граматичного оформлення висловлювань. При цьому діти із синдромом Дауна зазвичай демонструють високий рівень соціальної мотивації та бажання взаємодіяти з іншими людьми. Саме тому використання візуальних засобів підтримки комунікації сприяє більш ефективному розвитку їхніх мовленнєвих навичок та соціальної активності [5].

У сучасній спеціальній психології значна увага приділяється вивченню особливостей комунікативної діяльності дітей з особливими освітніми потребами. Однією з характерних ознак таких дітей є порушення експресивного мовлення, тобто труднощі використання мовленнєвих засобів для передачі інформації. Водночас можуть спостерігатися порушення імпресивного мовлення, які проявляються у складнощах розуміння зверненого мовлення, інструкцій та соціальних повідомлень [1].

Для багатьох дітей з ООП характерними є труднощі формування комунікативної ініціативи. Вони рідко самостійно розпочинають взаємодію, не звертаються до інших людей із проханнями або повідомленнями та часто залишаються пасивними учасниками спілкування. Такі особливості можуть бути пов'язані як із мовленнєвими труднощами, так і з негативним досвідом комунікації, коли дитина неодноразово стикалася з нерозумінням з боку оточення [2].

Важливим компонентом комунікативної діяльності є невербальна комунікація. Невербальні засоби спілкування виникають раніше за мовлення та становлять основу формування соціальної взаємодії. До них належать жести, міміка, погляд, пози, рухи тіла, інтонація, вокалізації та інші форми передачі інформації без

використання слів. У процесі розвитку дитини невербальна комунікація поступово поєднується з мовленням, забезпечуючи більш ефективне спілкування [1].

Одним із найважливіших невербальних засобів комунікації є жести. Вони можуть виконувати різні функції: вказівну, регулятивну, емоційну та комунікативну. Особливе значення має вказівний жест, який вважається одним із ранніх показників готовності дитини до соціальної взаємодії. Для багатьох дітей з ООП формування жестової комунікації стає важливим етапом розвитку альтернативних способів спілкування [9].

Важливу роль у процесі спілкування відіграє міміка. Вираз обличчя дозволяє передавати емоційні стани, ставлення до ситуації та наміри співрозмовника. Діти з порушеннями розвитку можуть мати труднощі як у розпізнаванні мімічних сигналів інших людей, так і у використанні власної міміки для вираження емоцій. Тому розвиток мімічної експресії часто включається до програм корекційно-розвиткової роботи [1].

Не менш важливим є зоровий контакт. Погляд виконує функцію встановлення та підтримання взаємодії між людьми. У нормотиповому розвитку дитина поступово навчається використовувати погляд для привернення уваги дорослого, спільного розглядання предметів та обміну інформацією. У дітей з розладами аутистичного спектра ця навичка часто порушена, що негативно впливає на розвиток соціальної комунікації [1].

До невербальних засобів комунікації також належать пози тіла, рухова активність та пантоміміка. Вони допомагають передавати емоції, ставлення до ситуації та наміри особи. У роботі з дітьми, які мають обмежені можливості мовлення, фахівці активно використовують природні рухи та жести як основу для формування більш складних систем альтернативної комунікації [10].

Особливу роль у розвитку комунікативної діяльності відіграють вокалізації. Навіть за відсутності сформованого мовлення дитина може використовувати різноманітні звуки, інтонації, вигуки для вираження власних потреб та емоцій. Завдання фахівців полягає у тому, щоб розпізнавати комунікативне значення таких проявів та сприяти їх подальшому розвитку [9].

У системі альтернативної та додаткової комунікації невербальні засоби часто виступають базою для формування більш складних комунікативних навичок. Наприклад, природний вказівний жест може використовуватися разом із картками PECS або комунікативними таблицями. Поєднання різних способів комунікації дозволяє підвищити ефективність спілкування та забезпечити максимальну самостійність дитини [4].

Таким чином, діти з різними порушеннями розвитку мають специфічні особливості комунікативної діяльності, які зумовлюють необхідність використання альтернативної та додаткової комунікації. Невербальні засоби спілкування є важливою складовою комунікативного розвитку та виступають основою для формування багатьох систем АДК. Розуміння особливостей комунікації різних категорій дітей дозволяє фахівцям правильно добирати засоби підтримки, створювати умови для ефективної взаємодії та сприяти повноцінній соціалізації дітей з особливими освітніми потребами [1; 4; 9; 10].

Практичне заняття № 2 – 4 години

Дискусія: «Категорії дітей, які потребують альтернативної та додаткової комунікації: аналіз особливостей комунікативних порушень» - 2 години

Питання для обговорення:

1. Які категорії дітей з особливими освітніми потребами найбільш часто потребують застосування АДК?

(діти з порушеннями мовлення, інтелектуального розвитку, РАС, ДЦП, сенсорними та комплексними порушеннями).

2. Які характерні комунікативні порушення притаманні різним категоріям дітей з ООП?

(обмежений словниковий запас, відсутність мовленнєвої ініціативи, труднощі розуміння мовлення, порушення прагматичної функції).

3. Чим відрізняються комунікативні потреби дітей з різними видами порушень розвитку?

(порівняльний аналіз потреб дітей з інтелектуальними, моторними, сенсорними та аутистичними порушеннями).

4. Чи може альтернативна та додаткова комунікація гальмувати розвиток усного мовлення?

(наукові аргументи «за» і «проти», обговорення поширених міфів).

5. Які чинники визначають ефективність використання АДК для різних категорій дітей?

(вік початку, інтенсивність застосування, участь родини, підготовка фахівців, індивідуалізація підходу).

Завдання для самостійної роботи

Завдання 1. Порівняльний аналіз категорій дітей, які потребують АДК

Студенти (індивідуально або в малих групах) отримують завдання:

1. обрати дві категорії дітей з ООП (наприклад, діти з РАС та діти з порушеннями інтелектуального розвитку);
2. проаналізувати характерні для них комунікативні порушення;
3. визначити спільні та відмінні комунікативні потреби;
4. представити результати у формі короткого усного повідомлення або таблиці.

Завдання 2. Аргументована участь у дискусії з проблемного питання

Студенти беруть участь у дискусії на одну з запропонованих тем (наприклад: «АДК як підтримка чи заміна усного мовлення»), де необхідно:

1. навести науково обґрунтовані аргументи;
2. спиратися на приклади з практики або навчальних кейсів;
3. обґрунтувати доцільність застосування АДК для конкретної категорії дітей.

Вирішення практичних завдань: «Невербальні засоби комунікації: ідентифікація, аналіз та використання у роботі з дітьми з ООП» - 2 години

Питання для обговорення:

1. Які види невербальних засобів комунікації використовують діти з ООП? (жести, міміка, погляд, пози, рухи тіла, вокалізації, використання предметів).

2. Як ідентифікувати комунікативний намір дитини через невербальну поведінку? (ознаки запиту, відмови, привертання уваги, емоційної реакції).

3. Які чинники впливають на розуміння невербальних сигналів дитини?

(індивідуальні особливості, контекст ситуації, сенсорні та когнітивні обмеження).

4. Як інтегрувати невербальні засоби комунікації у систему АДК?

(підтримка жестів, поєднання з картками, піктограмами, мовленням, технічними засобами).

5. Які педагогічні стратегії сприяють розвитку та розширенню невербальної комунікації у дітей з ООП?

(моделювання, підкріплення, повторення, розширення комунікативних спроб).

Завдання для самостійної роботи

Завдання 1. Спостереження та ідентифікація невербальних сигналів

Студенти отримують відео або опис поведінки дитини з ООП та повинні:

1. визначити види невербальних засобів, які дитина використовує (жести, міміка, погляд, рухи тіла);

2. проаналізувати комунікативний намір кожного сигналу (запит, відмова, увага, емоційна реакція);

3. скласти таблицю спостережень із зазначенням можливого значення кожного сигналу.

Завдання 2. Розробка плану використання невербальних засобів у навчальній діяльності

Студенти на основі спостережень повинні:

1. запропонувати способи інтеграції виявлених невербальних сигналів у систему АДК (поєднання з картками, піктограмами, комунікатором);

2. скласти короткий план вправ або ситуацій, які сприятимуть розвитку та розширенню невербальної комунікації дитини;

3. обґрунтувати доцільність вибраних стратегій для конкретної дитини.

Рекомендована література:

Основна [1 - 5].

Допоміжна [1-12].

Тема 3. Технічні засоби АДК у роботі з дітьми з порушеннями мовлення та інтелектуального розвитку.

Лекційне заняття №3 2 години

План

1. Технічні засоби альтернативної та додаткової комунікації: сутність, класифікація та особливості використання.

2. Сучасні технічні засоби АДК у роботі з дітьми з порушеннями мовлення та інтелектуального розвитку.

3. Методичні засади використання технічних засобів АДК в освітньому та корекційно-розвитковому процесі.

4. Вплив технічних засобів АДК на розвиток мовлення, когнітивних навичок, соціальної адаптації та самостійності дітей з ООП.

Теоретичний блок. У сучасних умовах розвитку спеціальної та інклюзивної освіти особливого значення набуває забезпечення доступної та ефективної комунікації для дітей з особливими освітніми потребами. Комунікативна діяльність є основою соціалізації,

навчання, формування міжособистісних взаємин та розвитку особистості загалом. Водночас значна частина дітей з порушеннями мовлення, інтелектуального розвитку, розладами аутистичного спектра, дитячим церебральним паралічем та іншими порушеннями розвитку відчуває труднощі у використанні усного мовлення як основного засобу спілкування. У таких випадках важливим напрямом психолого-педагогічної допомоги стає використання альтернативної та додаткової комунікації, зокрема її технічних засобів, які відкривають нові можливості для розвитку комунікативної компетентності, навчальної діяльності та соціальної адаптації дітей [4].

Під технічними засобами альтернативної та додаткової комунікації розуміють спеціалізовані електронні пристрої, комп'ютерні програми, мобільні додатки та інші цифрові технології, які забезпечують можливість передачі інформації, висловлення потреб і взаємодії з оточенням особам із порушеннями мовлення. На відміну від традиційних засобів АДК, таких як картки, піктограми або комунікативні книги, технічні засоби дозволяють автоматизувати процес спілкування, використовувати синтез мовлення, створювати індивідуалізовані словники та значно розширювати комунікативні можливості користувача [3].

Розвиток технічних засобів АДК став можливим завдяки стрімкому прогресу інформаційно-комунікаційних технологій. Якщо перші електронні комунікатори були громіздкими та доступними лише обмеженому колу користувачів, то сучасні планшети, смартфони та спеціалізовані програми зробили альтернативну комунікацію значно доступнішою та ефективнішою. Сьогодні технічні засоби АДК активно використовуються у спеціальних та інклюзивних закладах освіти, реабілітаційних центрах, інклюзивно-ресурсних центрах та в домашньому середовищі [4].

У сучасній практиці прийнято класифікувати технічні засоби АДК за рівнем складності та функціональними можливостями. До найпростіших належать пристрої з однією кнопкою повідомлення. Вони дозволяють записати коротке повідомлення, яке відтворюється після натискання кнопки. Такі пристрої часто використовуються на початкових етапах навчання дітей з тяжкими порушеннями розвитку, коли необхідно сформулювати розуміння причинно-наслідкового зв'язку між власною дією та результатом комунікації. Використання таких пристроїв допомагає дитині усвідомити, що за допомогою технічного засобу вона може впливати на навколишнє середовище та взаємодіяти з іншими людьми [1].

Наступну групу становлять багатоповідомленнєві комунікатори. Вони містять кілька кнопок або сенсорних полів, кожне з яких відповідає певному слову, фразі чи повідомленню. Такі пристрої дозволяють дитині обирати потрібне повідомлення залежно від ситуації та поступово розширювати комунікативні можливості. Використання багатоповідомленнєвих комунікаторів сприяє розвитку навичок вибору, планування висловлювання та комунікативної ініціативи [3].

Окрему категорію становлять динамічні комунікатори, оснащені дисплеєм та системою синтезу мовлення. Вони дозволяють створювати багаторівнєві комунікативні сторінки, використовувати великі словники символів та формувати складні висловлювання. Сучасні динамічні комунікатори можуть адаптуватися до індивідуальних потреб користувача, змінювати рівень складності інтерфейсу та забезпечувати поступовий розвиток комунікативних навичок [3].

Серед сучасних технічних засобів АДК особливого поширення набули планшети та смартфони. Їх популярність пояснюється доступністю, мобільністю та широкими можливостями налаштування. На відміну від спеціалізованих комунікаторів, планшети можуть використовуватися не лише для спілкування, але й для навчання, розвитку

пізнавальної діяльності, організації дозвілля та соціальної взаємодії. Завдяки великій кількості спеціалізованих додатків планшет фактично перетворюється на універсальний засіб альтернативної комунікації [4].

У міжнародній практиці широкого застосування набули такі програми та додатки, як Proloquo2Go, TD Snap, Grid for iPad, TouchChat, Avaz, GoTalk NOW та інші. Ці програми дозволяють створювати персоналізовані комунікативні системи, використовуючи графічні символи, фотографії, текстові повідомлення та синтезоване мовлення. Користувач може обирати необхідні символи, формувати речення та озвучувати їх за допомогою пристрою. Особливо ефективними такі додатки є для дітей з розладами аутистичного спектра та тяжкими порушеннями мовлення [9].

Важливе місце серед технічних засобів АДК займають програми, створені на основі міжнародних систем графічних символів. Найчастіше використовуються набори PCS (Picture Communication Symbols), SymbolStix та Widgit Symbols. Дані символи дозволяють створювати комунікативні сторінки різного рівня складності та забезпечують поступове розширення словникового запасу користувача. Важливо, що сучасні програми дають можливість додавати власні фотографії та створювати індивідуалізований словник відповідно до потреб конкретної дитини [9].

Особливого значення технічні засоби АДК набувають у роботі з дітьми з порушеннями мовлення. Для дітей з алалією, дизартрією, апраксією мовлення та іншими мовленнєвими розладами використання комунікаторів і спеціалізованих додатків забезпечує можливість висловлювати власні потреби ще до формування повноцінного усного мовлення. Це сприяє зменшенню комунікативної фрустрації та створює позитивну мотивацію до подальшого розвитку мовленнєвих навичок [9].

Упродовж тривалого часу існувало помилкове уявлення, що використання альтернативної комунікації може гальмувати розвиток усного мовлення. Проте сучасні дослідження доводять протилежне. Технічні засоби АДК стимулюють мовленнєву активність, сприяють формуванню словникового запасу, розвитку граматичних конструкцій та покращують розуміння мовлення. Дитина отримує можливість брати участь у комунікації, що підвищує її мотивацію до спілкування та створює передумови для розвитку усного мовлення [1; 9].

Не менш важливим є використання технічних засобів АДК у роботі з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку. Для таких дітей характерними є труднощі сприймання, обробки та відтворення інформації, що часто ускладнює формування мовлення та комунікативних навичок. Візуальна підтримка, можливість багаторазового повторення інформації та використання зрозумілих графічних символів значно полегшують процес комунікації та навчання [1].

Використання планшетів і спеціалізованих програм сприяє також розвитку когнітивної сфери дитини. У процесі роботи з електронними комунікаторами активізуються увага, пам'ять, мислення, навички класифікації та узагальнення. Формування комунікативних висловлювань передбачає вибір потрібних символів, встановлення логічних зв'язків між ними та побудову послідовності повідомлення, що позитивно впливає на розвиток пізнавальної діяльності [2].

Особливу роль відіграє використання технічних засобів АДК у навчальному процесі. Сучасні електронні комунікатори дозволяють дитині відповідати на запитання вчителя, брати участь у групових обговореннях, виконувати навчальні завдання та демонструвати власні знання. Це створює умови для реалізації принципів інклюзивної освіти та забезпечення рівного доступу до навчання для всіх дітей незалежно від особливостей розвитку [4].

Одним із ключових завдань фахівців є правильний вибір технічного засобу АДК. При цьому враховуються рівень інтелектуального розвитку дитини, особливості моторики, зорового та слухового сприймання, рівень розуміння мовлення, комунікативні потреби та мотивація до спілкування. Не існує універсального технічного засобу, який би однаково ефективно підходив усім дітям. Саме тому добір АДК здійснюється індивідуально та потребує міждисциплінарної співпраці педагогів, логопедів, психологів і батьків [3].

Важливим принципом використання технічних засобів АДК є поступовість навчання. На початковому етапі дитина навчається розуміти призначення пристрою та встановлювати зв'язок між натисканням символу і появою повідомлення. Надалі відбувається розширення словника, формування навичок вибору та побудови простих висловлювань. Поступово дитина переходить до використання складніших комунікативних конструкцій та самостійного спілкування у різних життєвих ситуаціях [9].

Для забезпечення ефективності АДК необхідно створювати комунікативно насичене середовище. Використання технічних засобів має здійснюватися не лише під час спеціальних занять, а й у повсякденному житті дитини. Важливо, щоб усі учасники освітнього процесу були обізнані з особливостями роботи комунікатора та активно підтримували використання дитиною альтернативних засобів комунікації [4].

Сучасний український досвід свідчить про поступове впровадження цифрових засобів АДК у діяльність інклюзивно-ресурсних центрів, спеціальних шкіл та реабілітаційних установ. У багатьох закладах використовуються планшети з комунікативними додатками, електронні розклади, інтерактивні навчальні програми та візуальні комунікативні системи. Водночас рівень технічного забезпечення закладів залишається нерівномірним, що визначає необхідність подальшого розвитку матеріально-технічної бази та підготовки фахівців до використання цифрових технологій у роботі з дітьми з ООП [3].

Практика демонструє численні приклади успішного використання технічних засобів АДК. Так, діти з тяжкими порушеннями мовлення після впровадження планшетів із програмами альтернативної комунікації починають активніше взаємодіяти з однолітками, частіше висловлюють власні потреби та демонструють позитивну динаміку мовленнєвого розвитку. У дітей з розладами аутистичного спектра спостерігається зростання комунікативної ініціативи, зменшення проявів проблемної поведінки та покращення соціальної взаємодії [9].

Отже, технічні засоби альтернативної та додаткової комунікації є важливим інструментом підтримки дітей з порушеннями мовлення та інтелектуального розвитку. Використання сучасних електронних комунікаторів, планшетів, комп'ютерних програм і мобільних додатків забезпечує можливість ефективної комунікації, сприяє розвитку мовлення, когнітивних процесів, соціальної адаптації та самостійності дитини. Комплексне впровадження технічних засобів АДК у спеціальній та інклюзивній освіті відповідає сучасним підходам до забезпечення права кожної дитини на спілкування, навчання та повноцінну участь у суспільному житті [1; 3; 4; 9; 10].

Практичне заняття № 3 – 4 години

Вирішення практичних завдань: «Ознайомлення з технічними засобами АДК: комунікатори, планшети, спеціалізовані додатки» - 2 години

Питання для обговорення:

1. Які види технічних засобів АДК використовуються у роботі з дітьми з ООП?
(комунікатори, планшети, спеціалізовані додатки, клавіатури, пристрої з синтезом

мовлення).

2. Які функціональні можливості має кожен тип технічного засобу АДК?
(відтворення голосових повідомлень, вибір з меню символів, запис повідомлень, інтеграція з візуальними матеріалами).
3. Як правильно обирати технічний засіб АДК для конкретної дитини?
(з урахуванням віку, когнітивних здібностей, моторики, сенсорних особливостей та комунікативних потреб).
4. Які переваги та обмеження технічних засобів АДК?
(доступність, швидкість комунікації, можливості персоналізації, складність освоєння, технічні вимоги).
5. Як інтегрувати технічні засоби АДК у навчальну та побутову діяльність дитини?
(планування вправ, поєднання з картками PECS та візуальними підказками, підготовка середовища, участь педагогів і батьків).

Завдання для самостійної роботи

Завдання 1. Аналіз кейсу та вибір технічного засобу АДК

Мета: навчитися підбирати технічний засіб АДК відповідно до потреб дитини.

Опис завдання: Студент отримує опис дитини з ООП, що містить: вік та діагноз, рівень мовленнєвого розвитку та комунікативні навички, сенсорні та моторні особливості, приклади ситуацій, де дитині складно спілкуватися.

Завдання для студента:

1. Визначити основні комунікативні потреби дитини.
2. Проаналізувати доступні технічні засоби АДК (комунікатор, планшет, додаток) та їх функціональні можливості.
3. Обрати найбільш доцільний засіб АДК для конкретного кейсу.
4. Обґрунтувати свій вибір письмово, зазначивши переваги та можливі обмеження обраного засобу.

Завдання 2. Розробка сценарію використання технічного засобу АДК у навчальній діяльності

Мета: навчитися планувати інтеграцію технічного засобу АДК у конкретні освітні та побутові ситуації.

Опис завдання: Студент отримує кейс дитини та обраний технічний засіб АДК (за результатами завдання)

Завдання для студента:

1. Розробити короткий сценарій або план вправ/діяльності з використанням технічного засобу АДК (наприклад, під час уроку, ігрової активності або побутової ситуації).
2. Вказати, як поєднати технічний засіб з іншими елементами АДК (картки, піктограми, візуальні підказки).
3. Визначити критерії оцінки ефективності використання засобу (наскільки дитина змогла передати свій запит, відмову, емоцію або інформацію).

Кейс-стаді: «Навчання створенню комунікативних сторінок, каталогів і налаштувань інтерфейсу у додатках АДК» - 2 години

Питання для обговорення:

1. Які основні елементи інтерфейсу додатків АДК необхідно враховувати при створенні комунікативних сторінок?
(кнопки, піктограми, кольори, розмір символів, розташування елементів).
2. Як створювати комунікативні сторінки та каталоги для різних категорій

користувачів (дітей з різними потребами)?

(структурованість сторінок, обмеження кількості елементів, логіка переходів між сторінками).

3. Які критерії підбору символів та піктограм для комунікативних сторінок? (реалістичність, зрозумілість, відповідність культурному та мовному контексту, рівень розвитку дитини).

4. Як налаштувати інтерфейс додатка для індивідуальних потреб дитини? (швидкість відтворення повідомлення, звукові та візуальні підказки, підключення додаткових функцій, адаптація під сенсорні або моторні обмеження).

5. Які методи оцінки ефективності створених комунікативних сторінок та каталогів?

(спостереження за активністю дитини, швидкість і точність вибору символів, рівень комунікативної самостійності, фіксація результатів для подальшої корекції).

Завдання для самостійної роботи

Завдання 1. Створення комунікативних сторінок для конкретного кейсу

Мета: навчитися розробляти комунікативні сторінки з урахуванням індивідуальних особливостей дитини.

Опис завдання: Студенти отримують кейс дитини з ООП (вік, діагноз, рівень мовленнєвого розвитку, сенсорні та моторні особливості, комунікативні потреби).

Завдання для студента:

1. Визначити, які комунікативні потреби дитини повинні бути реалізовані через додаток.

2. Створити структуру сторінок: головна сторінка, каталоги, підсторінки для різних функцій (наприклад, запит, відмова, вибір, емоції).

3. Підібрати відповідні піктограми або символи, визначити їх розмір і колір для зручності користування.

4. Обґрунтувати свій вибір та представити схему або макет сторінок у письмовій формі або на дошці.

Рекомендована література:

Основна [1 - 5].

Допоміжна [1-12].

Модуль II. Практичні аспекти впровадження альтернативної та додаткової комунікації

Тема 4. Використання візуальних стратегій та методів у підтримці комунікативної діяльності дітей з ООП.

Лекційне заняття №4 2 години

План

1. Теоретичні засади використання візуальних стратегій у системі альтернативної та додаткової комунікації.

2. Основні візуальні засоби та методи підтримки комунікативної діяльності дітей з ООП.

3. Методика використання візуальних стратегій у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

4. Вплив візуальної підтримки на розвиток комунікативних, соціальних та навчальних навичок дітей з ООП.

Теоретичний блок. Одним із найважливіших напрямів сучасної спеціальної та інклюзивної освіти є забезпечення ефективної комунікації дітей з особливими освітніми потребами. Для значної частини таких дітей процес сприймання та використання усного мовлення є ускладненим через порушення мовленнєвого, інтелектуального, сенсорного або психофізичного розвитку. Саме тому в практиці психолого-педагогічного супроводу все більшого поширення набувають візуальні стратегії та методи підтримки комунікативної діяльності. Вони є важливою складовою системи альтернативної та додаткової комунікації та сприяють формуванню навичок спілкування, розвитку самостійності, організації поведінки й соціальної адаптації дітей [4].

Візуальна підтримка ґрунтується на використанні різноманітних зорових стимулів, які допомагають дитині сприймати, розуміти та відтворювати інформацію. До таких стимулів належать фотографії, малюнки, піктограми, символи, картки, схеми, графічні розклади, комунікативні книги та інші засоби. Використання візуальних матеріалів є особливо ефективним для дітей, які мають труднощі зі слуховим сприйняттям інформації, обробкою мовленнєвих повідомлень або запам'ятовуванням вербальних інструкцій [1].

Наукові дослідження свідчать, що візуальна інформація часто сприймається та запам'ятовується легше, ніж усна. Особливо це стосується дітей з розладами аутистичного спектра, інтелектуальними порушеннями, синдромом Дауна та тяжкими порушеннями мовлення. Використання візуальної підтримки дозволяє компенсувати труднощі слухового сприйняття та сприяє більш успішному засвоєнню нової інформації [2]. Візуальні матеріали забезпечують стабільність повідомлення, оскільки на відміну від усного мовлення вони залишаються доступними для повторного перегляду та аналізу.

Важливою перевагою візуальних стратегій є їхня здатність підвищувати передбачуваність навколишнього середовища. Для багатьох дітей з особливими освітніми потребами непередбачуваність подій викликає тривожність, дезорганізацію поведінки та труднощі адаптації. Візуальні підказки допомагають дитині краще розуміти, що відбувається навколо, які дії необхідно виконати та якими будуть подальші події. Це сприяє формуванню відчуття безпеки та впевненості [10].

Особливе місце серед візуальних методів займає система обміну картками PECS (Picture Exchange Communication System). Вона була розроблена як засіб альтернативної комунікації для дітей з порушеннями мовлення та розладами аутистичного спектра. Основна ідея PECS полягає в тому, що дитина навчається ініціювати комунікацію шляхом передачі картки із зображенням бажаного предмета або дії співрозмовнику. Таким чином формується не лише вміння користуватися символами, а й сама потреба вступати у комунікативну взаємодію [9].

Методика PECS складається з шести послідовних фаз. На першому етапі дитина навчається обмінювати картку на бажаний предмет. На другому – самостійно знаходити партнера по комунікації. Третя фаза передбачає вибір

потрібної картки серед кількох запропонованих. У подальшому дитина навчається будувати прості речення за допомогою спеціальної смужки речення, відповідати на запитання та коментувати події навколишнього світу [9].

Практичний досвід використання PECS демонструє високу ефективність цієї системи у розвитку комунікативної ініціативи. Діти починають частіше звертатися до дорослих і однолітків, активніше висловлюють власні потреби та демонструють зростання інтересу до спілкування. Важливо також, що використання PECS не перешкоджає розвитку усного мовлення, а навпаки створює умови для його стимуляції [1].

Широкого застосування у роботі з дітьми з ООП набули комунікативні книги. Вони являють собою збірники символів, піктограм, фотографій або малюнків, які організовані за певними тематичними категоріями. За допомогою комунікативної книги дитина може висловлювати свої бажання, повідомляти про потреби, відповідати на запитання та підтримувати діалог. Комунікативні книги можуть бути індивідуальними та адаптуватися відповідно до віку, інтересів і рівня розвитку користувача [4].

Перевага комунікативних книг полягає у їхній доступності та універсальності. Вони не потребують складного технічного обладнання, можуть використовуватися у різних умовах та легко оновлюватися відповідно до потреб дитини. Особливо ефективними комунікативні книги є для дітей із тяжкими порушеннями мовлення та множинними порушеннями розвитку [11].

Ще одним важливим напрямом візуальної підтримки є використання візуальних розкладів. Візуальний розклад являє собою послідовність символів, фотографій або малюнків, які відображають порядок подій чи видів діяльності протягом певного часу. Такі розклади допомагають дитині орієнтуватися у структурі дня, розуміти послідовність подій та готуватися до майбутніх змін [4].

Особливо ефективними візуальні розклади є для дітей з розладами аутистичного спектра. Відомо, що такі діти часто відчувають труднощі при зміні звичного режиму або переході від одного виду діяльності до іншого. Наявність наочного розкладу допомагає зменшити рівень тривожності та підвищує самостійність у виконанні повсякденних завдань [1].

У практиці роботи використовуються різні види візуальних розкладів. Вони можуть бути індивідуальними або груповими, щоденними або тижневими, предметними, фотографічними чи символічними. Вибір конкретного варіанта залежить від віку, когнітивних можливостей та рівня сформованості символічного мислення дитини [10].

Важливе місце серед візуальних стратегій займають послідовності дій. Це спеціальні набори зображень, які демонструють порядок виконання певного завдання або побутової навички. Наприклад, послідовність миття рук може включати такі етапи: відкрити кран, намочити руки, взяти мило, намилити руки, змити піну, витерти руки рушником. Наявність візуальної інструкції дозволяє дитині діяти більш самостійно та успішно засвоювати нові навички [11].

Послідовності дій активно використовуються у навчанні навичок самообслуговування, соціально-побутового орієнтування та навчальної діяльності. Вони допомагають формувати навички планування, контролю та самоконтролю власної поведінки. Для дітей з інтелектуальними порушеннями такі матеріали є важливим засобом розвитку самостійності [1].

Одним із сучасних методів візуальної підтримки є використання соціальних

історій. Соціальна історія являє собою короткий структурований текст із візуальним супроводом, який пояснює дитині певну соціальну ситуацію, правила поведінки або можливі реакції інших людей. Метод соціальних історій широко застосовується у роботі з дітьми з розладами аутистичного спектра та сприяє формуванню соціальної компетентності [2].

Наприклад, соціальна історія може пояснювати правила поведінки у школі, порядок відвідування лікаря або особливості спілкування з однолітками. Завдяки поєднанню текстової та візуальної інформації дитина краще розуміє зміст ситуації та може прогнозувати власну поведінку [10].

Важливою складовою використання візуальних стратегій є правильний добір символів. Вибір конкретного виду символічної системи залежить від індивідуальних можливостей дитини. Для дітей раннього віку або осіб із тяжкими інтелектуальними порушеннями можуть використовуватися реальні предмети або їхні частини. Надалі переходять до фотографій, малюнків, піктограм та умовних графічних символів [11].

У міжнародній практиці широкого поширення набули стандартизовані системи символів PCS, SymbolStix та Widgit Symbols. Вони забезпечують уніфікованість візуальних матеріалів та дозволяють створювати цілісне комунікативне середовище для дитини [9].

Ефективність візуальної підтримки значною мірою залежить від правильності її впровадження. Важливо, щоб усі фахівці та члени сім'ї використовували однакові символи та дотримувалися єдиних підходів до організації комунікації. Узгодженість дій педагогів, логопедів, психологів та батьків сприяє формуванню стійких комунікативних навичок та забезпечує перенесення набутих умінь у різні життєві ситуації [8].

Особливого значення візуальні стратегії набувають в умовах інклюзивної освіти. Використання карток, розкладів та інших візуальних матеріалів допомагає дітям з особливими освітніми потребами краще орієнтуватися у вимогах освітнього процесу, виконувати навчальні завдання та брати участь у спільній діяльності з однолітками. Це створює передумови для більш успішної соціальної інтеграції та формування позитивного досвіду взаємодії [4].

Практичний досвід українських закладів освіти свідчить про поступове розширення використання візуальних стратегій у роботі з дітьми з ООП. В інклюзивно-ресурсних центрах активно застосовуються комунікативні книги, картки PECS, візуальні розклади та послідовності дій. У багатьох школах створюються ресурсні кімнати, де діти можуть користуватися спеціально розробленими візуальними матеріалами для розвитку комунікації та соціальних навичок [3].

Наприклад, у практиці інклюзивних класів широко використовуються візуальні розклади навчального дня, що допомагають дітям з аутизмом адаптуватися до шкільного середовища. У ресурсних кімнатах застосовуються соціальні історії для підготовки дітей до нових подій або змін у режимі дня. Логопеди та спеціальні педагоги використовують комунікативні книги для розвитку мовленнєвої ініціативи та підтримки діалогічного мовлення [3].

Наукові дослідження підтверджують, що використання візуальних стратегій позитивно впливає на розвиток мовлення. Дитина починає краще розуміти значення слів, засвоює нові поняття, активніше використовує комунікативні засоби для вираження власних потреб. Візуальна підтримка створює додаткові

можливості для формування словникового запасу та розвитку зв'язного мовлення [9].

Крім мовленнєвого розвитку, візуальні методи сприяють формуванню соціальних навичок. Діти навчаються дотримуватися правил поведінки, встановлювати контакти з однолітками, працювати в групі та взаємодіяти з дорослими. Зменшення рівня невизначеності та тривожності позитивно впливає на емоційний стан дитини та підвищує її готовність до соціальної взаємодії [1].

Отже, візуальні стратегії та методи є важливою складовою системи альтернативної та додаткової комунікації. Використання карток PECS, комунікативних книг, візуальних розкладів, послідовностей дій, соціальних історій та інших візуальних матеріалів сприяє розвитку комунікативної діяльності, формуванню мовленнєвої ініціативи, підвищенню самостійності та соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами. Ефективне впровадження візуальної підтримки потребує комплексного підходу, міждисциплінарної взаємодії та активної участі батьків, педагогів і фахівців супроводу, що відповідає сучасним принципам інклюзивної освіти та забезпечення права кожної дитини на повноцінне спілкування і розвиток [1; 4; 9; 10].

Практичне заняття № 4 – 4 години

Вирішення практичних завдань: «Створення та використання карток PECS у підтримці комунікації та формуванні мовленнєвої ініціативи» - 2 години

Питання для обговорення:

1. Що таке система PECS і які її основні етапи?

(знайомство з історією та принципами, послідовність навчання – від простого запиту до складних комунікативних висловлювань).

2. Як підбирати та створювати картки PECS відповідно до індивідуальних потреб дитини?

(визначення категорій слів, вибір зображень, розмір карток, кольори, зрозумілість для дитини).

3. Як інтегрувати картки PECS у повсякденні навчальні та побутові ситуації?

(приклади використання під час уроків, ігор, побутової діяльності, формування запиту, відмови, вибору).

4. Які стратегії сприяють розвитку мовленнєвої ініціативи за допомогою карток PECS?

(моделювання комунікації, заохочення самостійного запиту, розширення словника, поєднання з іншими методами АДК).

5. Як оцінювати ефективність використання карток PECS та коригувати навчальні підходи?

(критерії успіху – кількість самостійних запитів, рівень точності, активність у комунікації, динаміка розвитку мовлення).

Завдання для самостійної роботи

Змоделювати інструкцію (4-5 кроки) роботи з формування елементарних побутових навичок із використанням карток PECS.

Вирішення практичних завдань: «Розробка візуальних розкладів, послідовностей дій та комунікативних книг» - 2 години

Питання для обговорення:

1. Яке призначення візуальних розкладів та комунікативних книг у підтримці дітей з ООП? (сприяння формуванню послідовності дій, зниженню тривожності, розвитку самостійності та комунікативної активності).

2. Які елементи слід враховувати при створенні візуальних розкладів та послідовностей дій?

(розмір та зрозумілість зображень, послідовність дій, кольорове виділення, доступність для дитини).

3. Як визначати пріоритетні ситуації та завдання для створення комунікативних книг?

(повсякденні ситуації, навчальні завдання, соціальні взаємодії, потреби дитини у спілкуванні).

4. Які стратегії адаптації візуальних матеріалів під індивідуальні потреби дитини? (поєднання з картками PECS, використання піктограм, адаптація для дітей з сенсорними чи моторними обмеженнями, поступове ускладнення завдань).

5. Як оцінювати ефективність використання візуальних розкладів і комунікативних книг?

(показники самостійності дитини, точність виконання дій, рівень комунікативної ініціативи, спостереження за прогресом і динамікою).

Завдання для самостійної роботи

Скласти візуальний розклад дня для учня з ООП (індивідуальний або груповий варіант).

Рекомендована література:

Основна [1 - 5].

Допоміжна [1-12].

Тема 5. Роль педагога, логопеда та батьків у впровадженні альтернативної та додаткової комунікації.

Лекційне заняття №5 2 години

План

1. Міждисциплінарний підхід до впровадження альтернативної та додаткової комунікації.

2. Роль педагога та логопеда у формуванні комунікативної компетентності дітей з ООП засобами АДК.

3. Участь батьків у впровадженні альтернативної та додаткової комунікації.

4. Партнерська взаємодія учасників освітнього процесу як умова ефективного використання АДК.

Теоретичний блок. Сучасний розвиток інклюзивної та спеціальної освіти ґрунтується на визнанні права кожної дитини на спілкування, навчання та

повноцінну участь у суспільному житті. Для дітей з особливими освітніми потребами, які мають труднощі у використанні усного мовлення, важливим засобом реалізації цього права виступає альтернативна та додаткова комунікація. Ефективність впровадження АДК залежить не лише від правильно обраних засобів комунікації, а й від злагодженої роботи всіх учасників освітнього процесу. Саме тому одним із ключових принципів сучасної корекційно-розвиткової роботи є міждисциплінарна взаємодія педагогів, логопедів, психологів, асистентів учителя, фахівців інклюзивно-ресурсних центрів та батьків дитини [4].

Альтернативна та додаткова комунікація розглядається як система засобів і технологій, що забезпечують підтримку або заміщення усного мовлення у випадках його недостатнього розвитку чи відсутності. Проте будь-який засіб АДК буде ефективним лише тоді, коли він стане частиною повсякденного життя дитини. Для цього необхідна активна участь усіх дорослих, які взаємодіють із дитиною в різних соціальних середовищах. Відповідно, успішність впровадження АДК значною мірою визначається рівнем професійної компетентності педагогів і логопедів, а також готовністю сім'ї підтримувати комунікативний розвиток дитини [1].

Міждисциплінарний підхід є одним із провідних принципів організації допомоги дітям з особливими освітніми потребами. Його сутність полягає у взаємодії спеціалістів різного профілю для досягнення спільної мети – забезпечення максимально можливого рівня розвитку та соціалізації дитини. У процесі впровадження альтернативної та додаткової комунікації кожен учасник команди виконує власні функції, але всі дії мають бути узгодженими та взаємодоповнювальними [3].

На початковому етапі важливе значення має комплексна оцінка комунікативних можливостей дитини. У цьому процесі беруть участь логопед, психолог, спеціальний педагог, учитель, асистент учителя та батьки. Фахівці визначають рівень розуміння мовлення, особливості експресивної та імпресивної комунікації, стан моторики, сенсорних функцій, когнітивного розвитку та соціальної взаємодії. Результати такого обстеження дозволяють визначити найбільш доцільні засоби альтернативної та додаткової комунікації для конкретної дитини [4].

Особливу роль у командній взаємодії відіграють інклюзивно-ресурсні центри. Відповідно до сучасної моделі інклюзивної освіти, саме фахівці ІРЦ здійснюють комплексну оцінку розвитку дитини, надають рекомендації щодо організації освітнього процесу та визначають потребу у використанні спеціальних методик і засобів комунікації [3]. У багатьох випадках саме команда ІРЦ допомагає закладу освіти та сім'ї обрати відповідну систему АДК і розробити стратегію її впровадження.

Важливим аспектом міждисциплінарної співпраці є постійний обмін інформацією між фахівцями. Регулярне обговорення успіхів та труднощів дитини дозволяє своєчасно коригувати програму підтримки, адаптувати комунікативні матеріали та підвищувати ефективність роботи. Спільне планування діяльності забезпечує єдність вимог і підходів до формування комунікативних навичок [12].

Центральною фігурою у процесі впровадження АДК у закладі освіти є педагог. Саме він створює умови для використання альтернативної комунікації у щоденному освітньому процесі та забезпечує включення дитини у різні види діяльності. Педагог організовує навчальне середовище таким чином, щоб засоби АДК були доступними та зрозумілими для дитини [10].

Одним із важливих завдань педагога є створення комунікативно насиченого

середовища. Для цього використовуються візуальні розклади, комунікативні дошки, картки PECS, соціальні історії, інформаційні стенди та інші засоби візуальної підтримки. Важливо, щоб дитина мала можливість використовувати альтернативну комунікацію не лише під час спеціально організованих занять, а й у процесі навчання, гри, відпочинку та соціальної взаємодії [4].

Педагог також виконує функцію моделювання комунікативної поведінки. Це означає, що він демонструє дитині способи використання символів, жестів або технічних засобів комунікації у різних життєвих ситуаціях. Наприклад, під час навчального заняття педагог може одночасно використовувати усне мовлення та відповідні символи АДК, показуючи дитині можливості їх практичного застосування [9].

Особливого значення набуває діяльність асистента вчителя, який забезпечує індивідуальну підтримку дитини у класі. Асистент допомагає використовувати комунікативні матеріали, підтримує взаємодію з однолітками та сприяє участі дитини у спільних видах діяльності. Його діяльність є важливою умовою ефективної реалізації інклюзивного навчання [4].

Провідна роль у формуванні комунікативної компетентності дітей з особливими освітніми потребами належить логопеду. Саме логопед здійснює оцінювання мовленнєвого розвитку, визначає комунікативні потреби дитини та обирає найбільш ефективні засоби АДК. На основі результатів діагностики розробляється індивідуальна програма формування комунікативних навичок [9].

Логопед організовує навчання дитини використанню альтернативних засобів комунікації. На початкових етапах особлива увага приділяється формуванню мотивації до спілкування, розвитку розуміння символів та встановленню зв'язку між символом і його значенням. Надалі здійснюється навчання використанню символів для вираження потреб, відповідей на запитання, коментування подій та підтримання діалогу [9].

Важливим напрямом діяльності логопеда є розвиток мовленнєвої ініціативи. Часто діти з тяжкими порушеннями мовлення не виявляють активності у спілкуванні через негативний досвід комунікативних невдач. Використання АДК дозволяє створити ситуації успіху, коли дитина отримує позитивний результат від власних комунікативних дій. Це сприяє підвищенню мотивації до взаємодії та активізації мовленнєвої діяльності [1].

Сучасні дослідження підтверджують, що використання альтернативної та додаткової комунікації не перешкоджає розвитку усного мовлення, а навпаки стимулює його формування. Саме тому логопед розглядає АДК не як заміну мовлення, а як ефективний засіб підтримки мовленнєвого розвитку та соціальної взаємодії [9].

Надзвичайно важливим учасником процесу впровадження альтернативної та додаткової комунікації є сім'я. Батьки є першими та найближчими партнерами дитини у процесі спілкування, тому від їхньої активності значною мірою залежить успішність формування комунікативних навичок. Саме в родині дитина проводить більшу частину часу та має найбільшу кількість можливостей для практичного використання засобів АДК [8].

Одним із головних завдань батьків є створення комунікативно сприятливого середовища вдома. Для цього необхідно забезпечити доступність комунікативних матеріалів у різних життєвих ситуаціях: під час прийому їжі, ігор, прогулянок, виконання побутових дій та спілкування з членами родини. Використання символів

або комунікаторів повинно стати природною складовою повсякденного життя дитини [11].

Важливим напрямом роботи є навчання батьків використанню засобів АДК. Фахівці мають пояснювати принципи роботи з комунікативними матеріалами, демонструвати способи їх застосування та надавати рекомендації щодо організації комунікативних ситуацій. Батьки повинні не лише володіти технічними навичками використання АДК, а й розуміти її значення для розвитку дитини [8].

Поширеною проблемою є ситуація, коли засоби альтернативної комунікації використовуються лише під час занять із фахівцями. У такому випадку сформовані навички не переносяться у повсякденне життя та швидко втрачаються. Саме тому батьки повинні активно підтримувати використання АДК вдома, створюючи численні можливості для спілкування [11].

Важливим аспектом сімейної підтримки є формування позитивного ставлення до альтернативної комунікації. Деякі батьки можуть сприймати використання АДК як ознаку неспроможності дитини оволодіти усним мовленням. Проте сучасні наукові дані свідчать про те, що альтернативна комунікація є ефективним інструментом розвитку мовленнєвої активності та соціальної взаємодії [1]. Завдання фахівців полягає у подоланні таких стереотипів та формуванні реалістичних очікувань щодо результатів роботи.

Ефективність впровадження АДК значною мірою залежить від партнерської взаємодії між закладом освіти та сім'єю. Партнерство передбачає рівноправну участь усіх сторін у прийнятті рішень щодо організації допомоги дитині, спільне визначення цілей та узгодження методів роботи. Такий підхід відповідає сучасним принципам інклюзивної освіти та забезпечує цілісність корекційно-розвиткового процесу [4].

Однією з форм партнерської взаємодії є проведення консультацій для батьків. Під час таких зустрічей обговорюються особливості розвитку дитини, результати використання АДК, труднощі та шляхи їх подолання. Консультативна підтримка допомагає батькам краще розуміти потреби дитини та підвищує їхню впевненість у власних можливостях [8].

Ефективною формою роботи є також проведення спільних тренінгів, майстер-класів та практичних занять для педагогів і батьків. Такі заходи дозволяють відпрацьовувати навички використання комунікативних матеріалів, обмінюватися досвідом та виробляти єдині підходи до роботи з дитиною [3].

Особливого значення набуває розроблення індивідуальної стратегії комунікативного розвитку. Така стратегія визначає короткострокові та довгострокові цілі, конкретні засоби АДК, способи їх використання та критерії оцінювання результативності. До розроблення стратегії залучаються всі учасники команди супроводу, включаючи батьків [4].

У практиці інклюзивної освіти дедалі більшого поширення набуває підхід, відповідно до якого кожна комунікативна ситуація розглядається як можливість для розвитку навичок спілкування. Це означає, що педагоги та батьки мають свідомо створювати умови для використання дитиною засобів АДК у різних життєвих обставинах. Чим частіше дитина використовує альтернативну комунікацію для досягнення власних цілей, тим швидше формуються її комунікативні компетентності [9].

Отже, успішне впровадження альтернативної та додаткової комунікації можливе лише за умови тісної співпраці педагогів, логопедів, батьків та інших фахівців

команди супроводу. Педагог забезпечує організацію комунікативного середовища та інтеграцію АДК в освітній процес, логопед здійснює діагностику й формування комунікативних навичок, а батьки підтримують використання засобів АДК у повсякденному житті дитини. Партнерська взаємодія всіх учасників освітнього процесу сприяє розвитку мовлення, комунікативної активності, соціальної адаптації та підвищенню якості життя дітей з особливими освітніми потребами [1; 4; 8; 9; 10].

Практичне заняття № 5 –4 години

Кейс-стаді: «Взаємодія фахівців та батьків у впровадженні АДК» - 2 години

Питання для обговорення:

1. Які ролі виконують педагог, логопед та інші фахівці у впровадженні АДК? (визначення обов'язків, сфери відповідальності, координація дій у процесі підтримки дитини).
2. Які завдання покладаються на батьків у процесі впровадження та використання АДК? (підтримка дитини вдома, повторення вправ, спостереження за успіхами, співпраця з фахівцями).
3. Які механізми та стратегії ефективної міждисциплінарної взаємодії фахівців і родини? (регулярні зустрічі, обмін інформацією, спільне планування комунікативних цілей, використання журналів спостереження).
4. Які проблеми та труднощі можуть виникати у співпраці з родиною та як їх подолати? (відсутність мотивації, брак знань про АДК, конфлікти щодо методів, стресові ситуації, способи їх вирішення).
5. Як оцінювати ефективність взаємодії фахівців та батьків у впровадженні АДК? (показники прогресу дитини, рівень самостійності, частота та якість використання АДК у різних середовищах, задоволеність родини процесом).

Завдання для самостійної роботи

Скласти схему взаємодії педагог – логопед – психолог – батьки в організації комунікативного середовища дитини.

Вирішення практичних завдань: «Співпраця з батьками у впровадженні АДК: навчання, супровід, консультування» - 2 години

Питання для обговорення:

1. Які основні завдання батьків у процесі впровадження АДК? (підтримка дитини вдома, повторення навчальних вправ, участь у створенні комунікативних матеріалів, мотивація дитини до спілкування).
2. Які форми навчання батьків щодо використання АДК є ефективними? (індивідуальні та групові консультації, тренінги, відео-демонстрації, практичні справи з дітьми).
3. Як організувати супровід батьків під час впровадження АДК?

(регулярні зустрічі, обмін інформацією про прогрес дитини, підтримка під час труднощів, спільне планування діяльності).

4. Які методи консультування батьків сприяють підвищенню ефективності використання АДК?

(надання рекомендацій, навчання адаптації матеріалів, обговорення індивідуальних стратегій, психологічна підтримка).

5. Як оцінювати ефективність співпраці з батьками у процесі впровадження АДК?

(частота та якість використання АДК дитиною вдома, рівень самостійності дитини, задоволеність батьків процесом, прогрес у комунікації).

Завдання для самостійної роботи

Розробити пам'ятку для батьків «10 порад щодо підтримки комунікації дитини вдома».

Рекомендована література:

Основна [1 - 5].

Допоміжна [1-12].

Тема 6. Альтернативна та додаткова комунікація як засіб соціалізації та інтеграції дітей з особливими освітніми потребами.

Лекційне заняття №6 2 години

План

1. Соціалізація дітей з особливими освітніми потребами та роль комунікації у цьому процесі.
2. Можливості альтернативної та додаткової комунікації у формуванні соціальних навичок дітей з ООП.
3. Використання АДК в освітньому середовищі як засобу соціальної адаптації та інклюзії.
4. Практичний досвід соціальної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами засобами АДК.

Теоретичний блок. Соціалізація є одним із найважливіших процесів розвитку особистості, що передбачає засвоєння людиною соціальних норм, цінностей, моделей поведінки та способів взаємодії з іншими людьми. Для дітей з особливими освітніми потребами успішна соціалізація нерозривно пов'язана з можливістю ефективно спілкуватися, висловлювати власні потреби, брати участь у спільній діяльності та підтримувати міжособистісні контакти. Комунікація виступає основним інструментом соціальної взаємодії, тому порушення мовлення або труднощі спілкування можуть суттєво обмежувати участь дитини у житті колективу та суспільства. У таких випадках важливого значення набуває альтернативна та додаткова комунікація, яка створює умови для подолання комунікативних бар'єрів і забезпечення повноцінної участі дитини в освітньому та соціальному середовищі [4].

У сучасній спеціальній педагогіці та психології соціалізація розглядається як процес активного входження особистості в систему суспільних відносин. Вона охоплює засвоєння соціального досвіду, розвиток навичок взаємодії з іншими людьми, формування соціальної компетентності та готовності до самостійного життя. Соціальна

інтеграція є результатом успішної соціалізації та передбачає включення людини в різні сфери суспільного життя без дискримінації та обмежень [10].

Для дітей з особливими освітніми потребами процес соціалізації часто супроводжується численними труднощами. Порушення мовлення, слуху, інтелектуального розвитку, розлади аутистичного спектра, множинні порушення розвитку можуть значно ускладнювати встановлення контактів з оточенням. Неможливість висловити власні думки та потреби нерідко призводить до соціальної ізоляції, зниження самооцінки, виникнення поведінкових труднощів і обмеження участі у спільній діяльності [1].

Однією з найважливіших проблем дітей із тяжкими порушеннями мовлення є обмежені можливості комунікативної взаємодії. Якщо дитина не може повідомити про свої бажання, емоції чи потреби, вона часто залишається незрозумілою для оточення. У результаті виникають труднощі у формуванні дружніх стосунків, участі в іграх, навчанні та інших соціальних ситуаціях. Саме тому забезпечення доступних засобів комунікації є необхідною умовою повноцінного розвитку особистості [9].

Альтернативна та додаткова комунікація являє собою систему засобів і технологій, які доповнюють або замінюють усне мовлення у випадках його недостатнього розвитку чи відсутності. Основною метою АДК є створення можливостей для ефективного спілкування та забезпечення права людини на висловлення власної думки. Використання альтернативної комунікації дозволяє дитині стати активним учасником соціальних взаємодій та значно розширює її можливості для соціальної адаптації [4].

Важливим аспектом соціалізації є формування соціальних навичок. До них належать уміння вітатися, звертатися по допомогу, підтримувати діалог, висловлювати прохання, дотримуватися правил поведінки, співпрацювати з іншими людьми та розуміти соціальні норми. Для дітей з особливими освітніми потребами розвиток таких навичок часто потребує спеціально організованої роботи та використання додаткових засобів підтримки [2].

АДК створює умови для формування соціальних навичок через забезпечення доступного способу спілкування. Використовуючи картки PECS, комунікативні книги, жести, символи або електронні комунікатори, дитина отримує можливість самостійно ініціювати контакт, повідомляти про свої потреби та реагувати на звернення інших людей. Це сприяє підвищенню рівня соціальної активності та розвитку навичок міжособистісної взаємодії [9].

Особливого значення набуває формування навичок ініціювання спілкування. Для багатьох дітей з порушеннями розвитку характерною є пасивна позиція у комунікації. Вони можуть відповідати на звернення дорослих, але рідко самостійно розпочинають діалог. Засоби альтернативної комунікації дозволяють створювати ситуації, у яких дитина навчається самостійно звертатися до інших людей для отримання необхідної інформації або допомоги [1].

Важливим результатом використання АДК є розвиток уміння підтримувати діалог. Навіть за відсутності усного мовлення дитина може відповідати на запитання, висловлювати власну думку та брати участь у спільному обговоренні. Це створює передумови для формування навичок соціальної взаємодії та підвищує рівень включеності у життя колективу [9].

Особливу роль АДК відіграє у розвитку емоційної сфери. Можливість висловлювати власні почуття та переживання є важливою умовою психологічного благополуччя людини. Діти, які не мають доступних засобів комунікації, часто переживають фрустрацію через неможливість бути зрозумілими. Використання символів, карток або

електронних пристроїв дозволяє їм повідомляти про свої емоції, що сприяє зниженню рівня тривожності та покращенню поведінки [5].

Одним із ключових напрямів застосування альтернативної та додаткової комунікації є створення умов для соціальної адаптації в освітньому середовищі. Сучасна інклюзивна освіта передбачає навчання дітей з особливими освітніми потребами разом із ровесниками в закладах загальної середньої освіти. Успішність такого навчання значною мірою залежить від доступності комунікації та можливості дитини брати участь у різних видах діяльності [4].

Організація комунікативно доступного середовища передбачає використання візуальних розкладів, комунікативних дошок, карток PECS, соціальних історій, електронних комунікаторів та інших засобів підтримки. Наявність таких матеріалів допомагає дитині краще орієнтуватися в освітньому процесі, розуміти вимоги вчителя та взаємодіяти з однокласниками [3].

Важливу роль у соціальній інтеграції відіграє участь дитини у групових формах діяльності. Саме під час спільних ігор, навчальних проєктів, творчих завдань і позакласних заходів формуються навички співробітництва, взаємодопомоги та командної роботи. Засоби АДК дозволяють дітям з порушеннями комунікації бути активними учасниками таких заходів і сприяють розвитку позитивних взаємин з однолітками [11].

Наприклад, дитина, яка використовує комунікативну книгу, може брати участь у колективному обговоренні, відповідати на запитання та висловлювати власні пропозиції. Використання планшета з програмою АДК дозволяє спілкуватися під час групових занять, брати участь у рольових іграх та виконувати спільні навчальні завдання. Таким чином забезпечується не лише доступ до освіти, а й можливість повноцінної соціальної взаємодії [9].

Особливого значення набуває використання соціальних історій як засобу підготовки дітей до різних соціальних ситуацій. Соціальні історії допомагають пояснити правила поведінки, особливості взаємодії з іншими людьми та можливі способи реагування у складних ситуаціях. Цей метод особливо ефективний для дітей з розладами аутистичного спектра, які часто мають труднощі з розумінням соціального контексту [2].

Успішність соціалізації значною мірою залежить від ставлення однолітків до дітей з особливими освітніми потребами. Використання АДК сприяє покращенню взаєморозуміння між дітьми, оскільки забезпечує доступний спосіб передачі інформації. Коли дитина може висловлювати свої думки та брати участь у спілкуванні, вона сприймається не як пасивний спостерігач, а як повноправний учасник колективу [10].

Практичний досвід функціонування інклюзивних класів в Україні демонструє позитивний вплив використання альтернативної та додаткової комунікації на процес соціальної інтеграції. У багатьох закладах освіти створюються комунікативно доступні середовища, де використовуються візуальні розклади, символічні системи та електронні засоби комунікації. Це сприяє підвищенню рівня самостійності дітей та їх активнішій участі в освітньому процесі [3].

Показовим є досвід інклюзивно-ресурсних центрів, де активно впроваджуються засоби АДК для дітей з різними категоріями порушень розвитку. Фахівці ІРЦ використовують комунікативні книги, картки PECS, електронні комунікатори та інші засоби підтримки для розвитку соціальних і комунікативних навичок. Результати такої роботи свідчать про покращення взаємодії дітей з оточенням та зростання їхньої соціальної активності [3].

Важливим прикладом успішної інтеграції є використання альтернативної комунікації у роботі з дітьми із синдромом Дауна. Завдяки застосуванню жестової підтримки, візуальних символів та комунікативних книг діти отримують додаткові можливості для висловлення своїх думок і потреб. Це позитивно впливає на розвиток мовлення, соціальної взаємодії та формування позитивної самооцінки [5].

Не менш важливим є досвід роботи з дітьми, які мають розлади аутистичного спектра. Використання системи PECS, соціальних історій та візуальних розкладів сприяє формуванню навичок соціальної взаємодії, розвитку комунікативної ініціативи та зменшенню поведінкових труднощів. Діти стають більш відкритими до спілкування, активніше беруть участь у групових формах діяльності та демонструють кращі результати соціальної адаптації [1].

Важливим чинником успішної соціалізації є залучення сім'ї до процесу використання АДК. Коли батьки активно підтримують комунікативну діяльність дитини вдома, сформовані навички легше переносяться у різні життєві ситуації. Спільна діяльність сім'ї та фахівців забезпечує безперервність комунікативної підтримки та створює умови для гармонійного розвитку особистості [8].

Сучасні міжнародні підходи до підтримки дітей з особливими освітніми потребами розглядають альтернативну та додаткову комунікацію не лише як інструмент розвитку мовлення, а й як засіб реалізації фундаментальних прав людини. Право на комунікацію є одним із базових прав кожної особистості, а забезпечення доступу до ефективних засобів спілкування виступає необхідною умовою соціальної рівності та інклюзії [4].

Таким чином, альтернативна та додаткова комунікація є потужним засобом соціалізації та інтеграції дітей з особливими освітніми потребами. Вона створює умови для формування соціальних навичок, розвитку комунікативної активності, участі у групових формах діяльності та побудови міжособистісних взаємин. Використання АДК сприяє подоланню комунікативних бар'єрів, підвищенню рівня самостійності та забезпеченню повноцінної участі дитини в освітньому і суспільному житті. Ефективне впровадження альтернативної та додаткової комунікації в умовах інклюзивної освіти є важливою передумовою соціальної адаптації, розвитку особистісного потенціалу та покращення якості життя дітей з особливими освітніми потребами [1; 3; 4; 9; 10].

Практичне заняття № 6 – 4 години

Вирішення практичних завдань: «Використання АДК для розвитку соціальних навичок у дітей з ООП» - 2 години

Питання для обговорення:

1. Які соціальні навички є ключовими для дітей з ООП і як їх можна підтримувати через АДК?

(уміння вітатися, запитувати, відмовляти, взаємодіяти у грі, ділитися та співпрацювати).

2. Як АДК сприяє формуванню комунікативної самостійності та ініціативи у соціальних ситуаціях?

(використання карток PECS, комунікаторів, візуальних підказок для стимулювання взаємодії).

3. Які методи інтеграції АДК у групові ігри та колективні форми діяльності?

(рольові ігри, навчальні ігри, спільні проекти, вправи на спільне прийняття рішень).

4. Які стратегії підтримки соціальної адаптації дітей з ООП через АДК?

(поступове ускладнення комунікативних завдань, використання візуальних розкладів, моделювання соціальних ситуацій, позитивне підкріплення).

5. Як оцінювати ефективність використання АДК для розвитку соціальних навичок?

(кількість ініційованих контактів, участь у колективних заходах, самостійність у взаємодії, динаміка прогресу).

Завдання для самостійної роботи

Скласти сценарій інтерактивної гри з використанням карток/додатків АДК у малих групах.

Тренінг: «АДК як інструмент інтеграції дітей з ООП у групові форми діяльності»
- 2 години

Питання для обговорення:

1. Яку роль відіграє АДК у забезпеченні участі дітей з ООП у групових формах діяльності?

(підтримка комунікації, розвиток соціальної взаємодії, включення у колективні ігри та навчальні завдання).

2. Які стратегії інтеграції АДК у групові заняття та колективні активності?

(поєднання карток PECS, комунікаторів, візуальних розкладів, спільне використання засобів АДК під час ігор та проєктів).

3. Як адаптувати групові завдання та активності під індивідуальні потреби дитини з ООП?

(коригування складності завдань, використання підказок, моделювання ролей, поетапне залучення до колективної діяльності).

4. Які методи підтримки та заохочення дітей під час інтеграції у групову діяльність через АДК?

(позитивне підкріплення, стимулювання комунікації, активне залучення ровесників, моделювання взаємодії).

5. Як оцінювати ефективність інтеграції дітей з ООП у групові форми діяльності за допомогою АДК?

(частота ініційованих комунікативних контактів, участь у колективних завданнях, рівень самостійності та соціальної взаємодії, спостереження за прогресом).

Завдання для самостійної роботи

Підготувати коротке повідомлення (презентацію) про досвід впровадження АДК у конкретній школі/ресурсному центрі.

Рекомендована література:

Основна [1 - 5].

Допоміжна [1-12].

Критерії оцінювання

Сума балів	Критерії оцінки
Відмінно (90-100 A)	Здобувач виявляє особливі творчі здібності, уміє самостійно здобувати знання, без допомоги викладача знаходить та опрацьовує необхідну інформацію, уміє використовувати набуті знання і вміння для прийняття рішень у нестандартних ситуаціях, переконливо аргументує відповіді, самостійно розкриває власні обдарування і нахили
Добре (82-89 B)	Здобувач вільно володіє вивченим обсягом матеріалу, застосовує його на практиці, вільно розв'язує справи і задачі у стандартних ситуаціях, самостійно виправляє допущені помилки, кількість яких незначна
Добре (74-81 C)	Здобувач вміє зіставляти, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача; загалом самостійно застосовувати її на практиці; контролювати власну діяльність; виправляти помилки, серед яких є суттєві, добирати аргументи для підтвердження думок.
Задовільно (64-73 D)	Здобувач відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень; з допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, виправляти помилки, серед яких є значна кількість суттєвих.
Задовільно (60-63 E)	Здобувач володіє навчальним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні
Незадовільно (35-59 FX)	Здобувач володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Для здобувачів видами контролю є: індивідуальне опитування на практичних заняттях, перевірка виконання практичних завдань, письмове опитування.

Методи демонстрування результатів навчання: дискусія, доповідь, презентація результатів самостійної роботи.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА**Основна література**

1. Кобильченко В., Омельченко І. Спеціальна психологія: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2020. 224 с.
2. Клопота Є.А. Психологічні основи інклюзивного освітнього простору: навчальний посібник. Запоріжжя: ЗНУ, 2020. 85 с.
3. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник/ за заг. ред. М.А. Порошенко та ін.. Київ: 2018. 252 с.
4. Порошенко М.А. Інклюзивна освіта : навчальний посібник. Київ : «ТОВ Агенство «Україна», 2019. 300 с.
5. Соколова Г. Б. Психологічний супровід школярів із синдромом Дауна: Монографія. Чернівці: Букрек, 2018. 344 с.

Допоміжна

1. Дитина з труднощами в навчанні в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник / Н. В. Базима, О. Б. Качуровська, Ю. В. Коломієць, І. В. Мартиненко; за ред. І. В. Мартиненко, М. К. Шеремет. Київ: ДІА, 2019. 148 с.
2. Докучина Т.О. Працівники психологічної служби в команді психолого-педагогічного супроводу: хто і що робить. *Заступник директора школи*. 2019. № 3. С. 22-23.
3. Компанець Н. М. Моделювання індивідуального розвитку дитини з особливими потребами в умовах інклюзивного ДНЗ : навчально-методичний посібник. Київ : ФОП Симоненко О. І. 2018. 68 с.
4. Лещій Н. Взаємодія педагогів освітньо-реабілітаційного центру з батьками дітей зі складними порушеннями розвитку. *International Independent Scientific Journal*. 2019. № 8. С. 26-30.
5. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2018. 856с.
6. Орленко І. М., Соколова Г. Б., Маматова З. Р. Використання альтернативної та додаткової комунікації у системі послуг раннього втручання у психолого-педагогічному супроводі дітей з розладами аутистичного спектра. *Наука і техніка сьогодні* № 1(55) 2026. С. 1555-1570.
DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-1\(55\)-1555-1569](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-1(55)-1555-1569)
7. Соколова Г.Б., Галущенко В.І. Психолого-педагогічний потенціал ігрових технологій у подоланні мовленнєвих порушень у дітей з тяжкими порушеннями мовлення. *Іноваційна педагогіка : науковий журнал*. Одеса : Гельветика, 2026. № 92 (1). С. 122–125.
DOI <https://doi.org/10.32782/ip/92.1.25>

8. Соколова Г.Б., Галущенко В.І., Давидюк І.К. Ефективність застосування ігрових технологій у розвитку дітей раннього віку. *Суспільство та національні інтереси*. Серія: Освіта/Педагогіка. 2026. Вип. 5 (25). С. 929–940.

9. Соколова Г.Б., Горбатюк О.Л. Комуникативна компетентність логопеда у системі спеціальної освіти: роль емпатії, довіри та саморегуляції. *Суспільство та національні інтереси*. Серія: Освіта/Педагогіка. 2026. Вип. 4 (24). С. 992–1002.

10. Соколова Г.Б., Кривоногова О.В. Формування базових комуникативних функцій у дітей раннього віку з розладами аутистичного спектру: психолого-онтогенетичний підхід. *Наукові інновації та передові технології*. Серія: Психологія. 2026. Вип. 5 (57). С. 3926-3937.

11. Соколова Г.Б., Орленко І.М. Психологічні механізми формування комунікації у дітей із синдромом Дауна в контексті системи раннього втручання. *Перспективи та інновації науки*. Серія: Психологія. 2026. Вип. 2 (60). С. 3569–3580.

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-2\(60\)-3569-3580](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-2(60)-3569-3580)

12. Соколова Г.Б., Форостян О.І., Начинова О.В. Морально-етичні засади професійної діяльності спеціального педагога в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. *Наукові інновації та передові технології*. Серія: Педагогіка. 2026. Вип. 3 (55). С. 1753-1764.

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-3\(55\)-1753-1764](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-3(55)-1753-1764)

Інформаційні ресурси

1. Все про розвиток і корекцію мовлення дітей та дорослих. URL: <http://www.logoped.org/> Декларації, конвенції та угоди ООН щодо прав інвалідів. URL: www.un.org/russian/document/declarat/disabledmenu.htm

2. Клуб працівників спеціальної освіти. URL: <http://www.krok.org.ua/>

3. Офіційний сайт Бібліотеки Університету Ушинського. URL : <https://library.pdpu.edu.ua>

4. Сайт англійською та українською мовами, присвячений співробітництву в галузі спеціальної педагогіки. Частина сторінок - ще в розробці. Електронний журнал. URL: www.canada-ukraine.org/ukr_Journal.htm

5. Сайт дефектологів. URL: <http://defectolog.by/>

6. Система нормативно-правового і програмно-методичного забезпечення освіти в Україні, в тому числі нормативні акти про особливості діяльності спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів. URL: [www.znz.edu.ua.net/rb.php?r=6](http://www.znz.edu.ua/net/rb.php?r=6)

7. Товариство Живого Журналу «Спеціальна психологія». URL: <http://community.livejournal.com/specpsy>

8. Товариство Живого Журналу, присвячене проблемам дефектології. URL: <http://community.livejournal.com/defektologija>

9. Українська асоціація корекційних педагогів. URL: <http://uasp.org.ua>